

EGÉSZSÉGI TANÁCSADÓ

az ember és a házi állatok bajaiban.

Az egészség eszközeiről, és szükségben a lehető önsegedelemről
alapos ismereteket terjesztő folyóirat.

Pest, Jun. 15. 1864.

Első évi folyam.

12. szám.

Megjelen minden hó 1-jén
és 15-kén. Előfizetési ára
helyben és vidékre: egy
évre 4, fél évre 2, év-
negyedre 1 új forint.

Szerkesztő- és kiadó-tulajdonos
Pete Zsigmond,
orvos-tudor.

Előfizethetni vidéken min-
den k. posta-hivatal utján,
Pesten a szerkesztőnél
(Váci-utca 18. sz.)

Tartalom: Fajunk szaporodása. — A hosszú élet szabályai. — Az italok életrendi fontossága. — A torna. — HÁZI-ORVOSLÁS. — Miről ismerni meg a veszedelmes betegséget. — A pokolvarról. — Mérgezés növényekkel. — ÁLLAT-ORVOSLÁS. — A lófaj nemesítése (vége). — Dühösség az ebeben. — Súlyos agygyulladás lovakon. — TÁRCZA. — Hasznosságok. — Timsó a vörös borban. — Az ital vizet hűvösen tartani. — Üzenet.

Fajunk szaporodása.

Még csak néhány év van hátra, hogy ezeréves napját megülhessük azon életnek, melyet nemzetünk a mindent termő földön, — mert ez az értelme a 'Pannonia' névnek, — ezideig átélt: hogy ezeredik évét ünneplhessük azon kornak, melyben elődeink, miután egy szent eszme kísérte egyre ázsia sivatagjain, egy magasabb ihlettség üzte és nyugtalanítá vala, míg az ősi hagyomány, mely apárul fiura szállt, föl nem lelkesíté őket Attila sirját fölkeresni s a csatavesztett ősök hazáját visszafoglalni.

Nagyszerű vala ez eszme, és merész; berontani a nyugati népek darázs fészkebe: odahagyni a puszták vad szabadságát, s oda ülni akarni a haladó népek közé, a civilizatio asztalához, a műveltség igájába fogni magát, ama vad féktelenség szeretetével szívében és minden csöpp vérében; messze más világrészbe menni idegen népfajok közé, s ott élni akarni rokon és gyám nélkül, egyedül karjának hatalmába bizva, és nem félni attól, hogy ha e nemzet erős volna is mint a szikla, mégis az idegen népek örökké hozzá csapkodó hulláma lassankint össze porlasztja s a tenger mélyébe dönti.

És most itt vagyunk ezer évnek lefolytával. a mivelődés finom köntösében, a tudományok és művészetek selyem szöveteibe burkolva a nélkül, hogy régi bálványunkat elfeledtük volna: és midőn a jelen az ő vas következetességű szigorával reánk nehezedik, az elmultidők ábrándjaiba merülve sorsunkkal kibékülni nem tudunk, s megtört hit és csa-

latott remények levert lelki hangulatának adjuk át magunkat kedvetlenül, nem sokat törődve jelennel s jövővel.

Ha aztán ilyenkor a keserü poharat az ég mostohasága még jobban megtölti, csodálkozni sem lehet, ha e nemzet kedélye és vagyonában hiányt szenvedvén, virágzásának kevés bizonyosságát adhatja, sőt hogy hanyatlásának jelei is mutatkoznak.

Ki látta valaha, hogy buba esett ember vagyonát vagy családjá szaporodását hévvel intézné és karolná fel, sőt éppen a bánat a legnagyobb pusztítója az embernek, mert utoljára magát is sirba dönti.

Fajunk ezeréves életén át oly pusztító harcokat vivott, a mi nőt ritka nemzet ért kétszer életében, mert egy is éltébe került: és mégis, mint állítják felszaporodtunk, habár a számokat kicsinyeljük is, mert Árpád népe a mennyire tudjuk egy milliónál nem sokkal többet számlált, a jelenben pedig ócsárlóink is 5—6 millióra teszik fajunk jelenleges népességét, és így azt mondhatjuk hogy a harcok közepette mégis felszaporodtunk, mint lehessen hát, hogy most, a béke nyugalmi közt a számok biztos tanúsága azt mondhassa, hogy nem szaporodunk, hanem inkább fogyunk?

Ujabb időben többen felszólaltak s többen emlegetik fajunk szaporatlanságát, sőt ennek elhárításául is kezdenek nemesbjeink eszmélni, mert mintha titkos sejtelem fogta volna érzelmünket, fajunkat félteni kezdjük. És valóban az utolsó év mostohasága hozzá járulván azon levertséghez, mely fajunkat elfogta, minthogy helyzetével kibékülni nem tud, népünk soraiban nagy csorbát ütött, s a mult és ezidei évről szólló számítások nevezetes fogyatkozást fognak kimutatni, nem csak vagyon vagy szorgalombeli, s általában gazdasági szempontból, hanem az életre és szaporodásra nézve még kedvezőtlenebb arányok fognak kiderülni.

Azonban a népek élete mint a folyam árja apad és nő, s ha a szigorú körülmények egyszer megszorítják fejlődését, máskor ismét a kedvező viszonyok annál nagyobb lendületet adnak emelkedésének, különösen ha a sovány esztendőben megtanulta, hogy a bőtermést mint kell felhasználni.

A mi fajunk egyik tagadhatlan sajátsága, hogy mint a vérmes ember a tulságra hajlandó. Mostoha viszonyok rajtunk nagyobb csorbát ejtenek tán, mint más fajokon, hanem ha a szerencse kedvez, akkor jobban is gyarapodunk számban és erőben, minden irányban és mértékben. Talán mert a magyar az életkellékek bőségéhez van szokva, s némileg elkényeztetve termékeny földje által, azért sinli oly igen meg egy két esztendő terméketlenségét. Azonban „mindig így volt a világi élet, egyszer fázott, másszor égett.”

Mégis minden, még a legszebb kecségtetések közepette is szükséges a gondoskodás. Egy az, hogy segíteni magunk baján leginkább

magunk kötelessége, más részről a segélynek legbiztosb neme az, melyet maga magának tud valaki hozni.

Azért azon lelkes férfiak nyomán, kik a haza ügyeit és ennek folytán fajunk szaporodásának hiányait gondjaik közé sorolják, mi is igyekezni fogunk nemzetünk ezen baját kutatni, és ha lehetséges orvoslásának módját kijelelni, a mennyiben csekély erőnkől telni fog.

A hosszú élet szabályai.

Az élet rövidítő befolyások.

7. Az életrevalóság hiánya. Az ember, bár minő fényes legyen értelmének világa, soha sem tudja megfogni azon csudás erőt, a mi a kis magyszemben rejlik, mely mikint naponta tapasztaljuk, kedvező viszonyok közt kikel és nagyra nő, és ha csak egy makkszemmet veszünk szemügyre, mily óriási tölgy nő ki belőle, melynek élete századokat elvisel és azok viharait kiállja.

De éppen az a titkos, a megfoghatlan erő, hogy a mag már magában rejti a képességet, nem csak kifejlődésének nagyságát, hanem életének tartását illetőleg is; mert míg az egyik szem a nagyság és tartóság csiráját magában foglalja, a másiknak csak törpe kifejlődés és rövid élet van kimérve.

Igy van ez fűvel, fával, így van az az emberi zsenge csemetével is. Az ember születésekor magával hozza néha a véznaságnak azon fokát, mely csak fölötte szerencsés körülmények közt engedi a kifejlődés vagy is gyenge korának veszélyein át esni, de legtöbbször ezen véznaságának áldozatja lesz.

Ha a tapasztalás nem mutatná, hogy olyan csecsemők is felnöttek és felerősödtek, kik életre valóságuk legkevesb jelét sem adák, s kiket mindenki előre vesztettnek hitt, ha ez már gyakrabban nem történt volna, azt kellene hinnünk, hogy az ember természetéhez tartozik azon körülmény hogy szülőtteinek csupán fele érhesse el kifejlődését, vagy is azon állapotot, mely tulajdonkép rendeltetése.

Vad állapotban az ember, folytonos küzdelem közt élve, csak fölötte ritkán érhetné férfiusága korát tul, s valószínű hogy ezen korban halna el leggyakrabban. De a társasélet ölében az életveszélyes küzdelem fölötte ritka levén, az emberi természet más uton esik áldozatul, maga a biztosított élet árán: a művelődés is mint a nap, kicsiráztatja a magot, a növényt föl is növeszti s aztán el is pörzsöli.

Az emberi csemetének tehát szintugy, kell hogy életre valósággal birjon, hogy kifejlődhessék és első kora veszélyeit elbirhassa; azonban éppen a családi ápolás által, ha ez helyesen lesz intézve, a csecsemő csekély életre valósága mellett is átvezethető leszen első korának veszélyein, s további kifejlődése az emberi határokig mehet. Ezen körül-

ményt pedig egyenesen a családi vagy társadalmi életnek köszönhetjük: azért is ha egyéb pozitív jót a társadalom felmutatni nem tudna, de az emberiség szaporodása a társadalom folytán minden kétségen felül áll: mert gondos ápolás a kisded körül kipótolhatja bizonyos fokig azon életre szükségelt erélyt, mely a világra jöttekor hiányzott.

Az életrevalóság az embercsemetében csak is arra való, hogy első veszélyes napjait átélje, vagy is az életbe beleélje magát, a többi ugy is hosszú ifjúságával járó idomulásának vagy is mint nevezni szoktuk nevelésének a következménye: mert hajlama, képessége, testnagysága és élethossza sokkal többet függnek a hosszú kifejlődés minőségétől, mint öröklött sajátságaitul, s az ember a szokásos közmondás ellenére nem születik, hanem lesz, de mi gyakran még azon képességeket is, melyeket az ember már kisdedkorában fölvelt, véleszületteknek gondoljuk, pedig már a csecsemő korban sajátít el az ember legtöbbit, a mikor is az első benyomások ugy hatnak a zsenge lélekre, mint a szűz talajba hullott első mag, melyet aztán a későbbi benyomások föl-növesztenek és megerősítenek.

Szemléljük csak a csecsemőt első napjaiban, s aztán hasonlitsuk csak két éves gyermekkorához, és ugyan ezt ismét végfejlődése küszöbén 18-ik évében, s aztán ha összehasonlithatjuk 40 éves korában, végre az aggkor egy magasabb pontján. Ha ezen vizsgát teszszük, minden korban egy más lény fog szemünk előtt állani, s azt fogjuk mondani, hogy a következő korbelinek az előbbivel semmi köze, ritka eseteket kivéve, a mikor csupán egyes vonások az arczon vagy a jellemen megmaradnak, azok is tán inkább a továbbra is azonos élet folytatásának köszönhetik létüket, mint tartósságuknak.

Mert az élet benyomásai a mint változnak, akkint módosítják az embert, és az ember lényege az életviszonyok közt olyan mint a tengerbe esett szobor, melyet a hullámok folyton hengergetnek, s a sok surlódástól csakhamar ismerhetlen, csakhamar más lesz. De éppen ez a legnagyobb az ember természetében, hogy azon minőségek, melyeket születésekor magával hoz, keveset korlátozzák és keveset határozzák lényegét, hanem jövő kifejléttségének minden nagyszerűséget nevelődésének kell köszönnie: valamint lelki és testi törpeségét, kinövéseit és korcsulását is, csak annak róhajtja fel.

A hosszú életnek akadályait fejtegettük eddig, ezentul azokat fogjuk szemle alá venni, melyek az élet fonalát szilárdítani vagy hosszúra nyújtani képesek, és közvetlenül haszonnal járnak az élet hatalmának emelésére.

Értekezésünk maga is hosszúra nyúlik, de nem is lehet másként, ha hosszú életről van szó, mert az életet minél tovább tart, annál több jó és rossz érheti; és annál több haszna és ártalma lehet, minél tovább halad különféle korszakain át, melyeket megismernünk hasznos és sok

esetben szükséges. Egyébiránt furcsa viszony van az egészséggel és annak tudományával. Az egészség és az igazság kedvességeit csak az ellenkező állapotban érezzük, azért életünk épségével nem sokat törődve, azt többnyire a vak véletlenségre bizzuk, és daczára annak, hogy magunk látjuk és magunk mondjuk, mikint a betegségek és a kora halált a legtöbb esetben ellehetett vala kerülni, mégis kevésnek jut eszébe az egészség szabályait tanulmányozni melyekben előre alig sejthető bizonyossággal megtanulhatná egészsége és élete veszélyeit elkerülni, s magát, ha csak magának is, vagy hazájának megtartani.

Nékünk magyaroknak különös okaink vannak még, hogy az egészségi tudományokat miveljük, ugyanis fajunkat sok esetben nem hogy szaporodni, hanem inkább csökkenni tapasztaljuk, és a mi fő, miután nem annyira szaporátlanságunk, hanem nagyobb halandóságunk akadályozza gyarapodásunkat, azért a fő dolog magunkat az életnek megtartani tudni, és megtartásunk mind országos mind magán eszközeit megismerni és alkalmazni, hogy ezek által fajunk halandóságát csökkenteni sikerüljön a miből aztán okvetlenül nagyobb gyarapodásunk következik.

Az italok életrendi fontossága.

Ismeretes mindnyájunk előtt az élő lények szoros függősége a külvilágtól, s hogy különösen az emberi szervezet, a külvilág különféle anyaga nélkül, életét perczekig sem folytathatja.

Szervezetünk tömegének tulnyomó részét a víz képezvén, azért különös ösztönnel is birunk a víz fogyasztásának jelezésére; ezen ösztön a szomj, mely nem egyéb, mint ital után, különösen víz után való vágy, azért a szomjat egyedül csak a víz képes kielégíteni, miért is minden egyéb ital csak annyiban fogja valódiilag ez elnevezést megérdemelni a mennyiben vizet foglaland magában.

Az italok főfeladata tehát a szomjnak kielégítése: mindazáltal maga a természet azon italban, melyet az ember első táplálékának rendelt, az anyai tejben, már egybekötött vizet és tápszert s az emberi nem, a mivelődés hosszú és változatos pályáján, saját élete és a természet ezer és ezer viszonyai közt, az italnak számtalan nemét tanulta készíteni és ízlelni, melyek a mellett hogy szomjuságát csillapítják, azon kívül még számos egyéb testi vagy képzeleti kívánalmainak kielégítésére vannak számítva.

Az ember ugyanis az egyszerű vizen kívül sokféle táplálékot ital alakban vesz magához, testének kívülről vagy bensőképp szerzett hőségét hideg vagy hűsítő ital által mérsékli, valamint hévanyaga veszteségből származott fázását meleg vagy hevítő italok által igyekszik helyre hozni; továbbá némely italokat ize miatt kedvel s élvezetének

szánja, valamint a legtöbb italtól, az egyszerű forrás vizétől kezdve a gyógyitalig azt igényli, hogy inynyének kedvezzen: ismét fárasztó munka vagy a hosszú tétlenség szülte bádgyadtságát s lankadtságát az ember ingerlő vagy élesztő itallal szokta föleleveníteni; ezeken kívül — egyszer álmot keres az ital nedvében, máskor viraszthatást, vagy ismét a nehéz élet hozta gondjait és buját italba ölni szándékolja, melyben felvidulást keres: vagy sorsának nyilai elül, szesz nedvek mámorába igyekszik menekülni. Máskor ismét a reá nehezedő testi bajok gátlására vagy elhárítására gyógyitalokhoz folyamodik; vagy végre az ember erkölcsi minőségéből kivetközvé maga vagy más életének mécsét méreg itallal oltja el.

Minthogy az italok ennyi sokféle szerepet játszanak az emberiség életében szükségkép következik, hogy azok számtalan összetételben és számtalan módosításban is forduljanak elő, hogy annyi sokféle célnak, s az emberek különféle izlésének megfeleljenek. Az ember egészségét pedig és életét tekintve, miután a különféle italok, a kéjitaloktól kezdve a méreg pohárig, a szervezet összes tevékenységére számtalan fontos és nevezetes beavatkozásra képesek; innen következtetni kell, hogy az italok nem csak a szervezetnek szükséges anyagok szállítását, hanem egyéb, ugymint a testi működések összhangjának fenntartását, vagy a fenyegetett élet megmentését és biztosítását is legcélszerűbben eszközlik, azért az egészség megtartására, fokozására, és az élet meghosszabbítására szolgáló legnevezetesebb eszközeinket az italokban fogjuk találni.

Az italok majdnem beláthatlan hosszú sorát következőkép különböztetjük meg.

Tisztán és egyedül szomj csillapító itálnak az egyszerű édes vizet ismerjük, az ásványos vizeket pedig szükségből, vagy életrendi célból szintén igénybe vesszük.

A tápszeres italok, melyekkel főleg táplálati célból élünk, különféle keverékek szerint leginkább a finomult és puhult élet által véznult szervezetnek úgy nevezett könnyü táplálékait teszik s különféle, részint fűszeres, részint izgalmi vagy szesz folyadékokkal készítetnek, mindenkor tekintettel az izkellemeire, azért is ezek a kéjitalok jellegét is magukon hordják.

A szervezet háztartására ezek igen hasznosak főképp az által hogy könnyen emészthető, és többé kevesbé tápláló anyagokat szállítanak a szervezetnek s a melyek fűszeresek, azok az idegrendszerre izgatólag is hatnak ezeknek helyes vagy helytelen hatása mindenkor egyéni viszonyoktól függ. Ártalomra ez italok inkább minőségük, mint mennyiségük által szoktak lenni, s a legelterjedtebb mindennapi használatnak örvendenek.

Ide tartozik a tej tisztán vagy vízzel és pedig édes vagy ásvány-

vizekkel föleresztve, és a téjjel készült kávé, thea, csokolád, melyeket közönségesen czukorral édesítve szokás élvezni.

Továbbá a csillapító vagy hűtő italok jönnek, melyek hűtő képességét leginkább hidegségüknek lehet tulajdonítani és általában ehelyen megjegyzendő, hogy az italok legtöbbje melegen és hidegen is jó használatba a mikor hidegsége hűtőleg hat, a test belső melegét alább szállítja s a szervi működéseket csillapítja. Az italok által történő belső lehűtés mindazáltal fölötte fontos dolog, miután nagyobb hidegnek benyomása a belső részekre mind az ideg életre mind a test nedvek állapotára nagyon következményes lehet.

A hűvös italnak csillapító ereje ugyan is nagyobb fokán, az ideg működésre bénítólag hat, úgy hogy különféle gyuladásokon kívül a nagyon hideg víz által okozott rosszul lét, s a halál melyet tulhideg italok következtében föllépni tapasztaltak, az idegek teljes bénulásának, vagy is hűdésének a rovására esnek.

A hideg italoknak ártalma leginkább akkor áll elő, ha a szervezet alkalmilag ez ártalomra fogékonyabb lett, különösen fárasztó mozgás vagy indulat okozta fölhevülés alkalmával, de a mely alkalmakkor a szervezet vágya a hűtő italok után szintén a legerősebb szokott lenni. Miután pedig ilyenkor a szervezetnek hűtő italra szüksége van, azért nem megvonni, hanem azokkal ovatossan az ital hidegségéhez mérve csak kortyonkint szabad élni, apró szünetekkel, a mikor aztán ártalomra nem lesznek: ha pedig vigyázatlan ivás következtében kedvetlen jelek mutatkoznának, ezeket meleg ital azonnal megszünteti.

Minden hideg vagy behűtött ital tehát hűtő tulajdonnal fog birni, még a szeszes italok is, legalább bizonyos mértékben, de különösen hűtők azok, melyek csillapító szerekekkel, leginkább növényi savakkal vannak készítve.

Ezek sorába tartoznak a szénsav, citromsav, borkősav, eczet és téjsav tartalmu italok, továbbá a czukor vagy mézzel édesített víz, az édes növénynedvek, s az olajos fejetek, melyek olajos magvakból készítenek vagy már a természetben összevetve előfordulnak, minő a koszdíó nedve.

Végre a gyümölcsök besüritett levével készült italok ugynevezett szorbetti (serbet,) a melyeket nálunk megfagyasztva szokás élvezni, fagylalt képpen s a belső lehűtést legnagyobb mértékben eszközlik.

A hűvös és csillapító italok hasznosak meleg légkörben vagy a mikor a szervezet belső melege fölöslegre szaporodik, különösen azoknak kik heves vérképzéssel birnak, azért a hűvös ital melegben üdítő, s vérmes egyéneknek, gyermekeknek és nőknek illő, de nagyobb fokú fáradtság, vagy kimerítő munkánál a hűvös és csillapító italok kevesbbé előnyösek.

Torna és tornázás.

Sokfelé emlegetik a tornát és tornázást, újabb időben, de sok ember legfőlebb annyit tud felőle, hogy az a testgyakorlatnak valami neme, egyéb hasznáról vagy czélszerűségéről pedig keveset tud.

A torna bizonyára nem egyéb, mint testgyakorlat, hanem oly rendszeresen alkalmazva, hogy az ember testének minden része minden izma egyaránt fejlődjék.

Az erőnek már egyszer az lévén a természete, hogy csak erőködés által nő és gyarapodik, és miután a természet a magáét okvetlenül megkivánja, azért minden erő, mely tétlenül hever, önmagát emészti, s csak akkor szaporodik ismét ha munkára kel.

Mi a különbség a munka és a torna közt? körülbelül az, mi egy gyümölcsöző alma- vagy diófa és egy semmit termő nyir vagy füzfa közt.

A munkás ember testének erejét munkára fordítja, és ha ezt czélszerűen teszi, abból kettős hasznot merít magának; először munkája és fáradsága gyümölcsét, másodsor erejének szaporodását; igen — mert a ki máma fáradságig dolgozott, ha eléggé kipihente magát, szaporodott erővel kélhet új munkára. Hanem ez a törvény csak az eröltetés bizonyos fokáig, s az élet bizonyos koráig érvényes: mert a hanyatlott korban a helyett, hogy gyarapodnék, inkább vesz a könnyebben elfáradható erő; és a pihenés által a visszapótlás csak lassan történik, mert hiában mindennek határának kell lenni.

A fáradságos munkával foglalkozó embernek ezek szerint teljesen fölösleges lesz izomerejét mesterségesen gyakorolni, tehát fölösleges a torna is; de minthogy tapasztalás szerint erélyes élet, a mely a maga bajait, azaz a betegségeket kiállni és leküzdeni képes legyen, fáradságos élet nélkül nem lehet, innen következik, hogy mind azok, a kik, minthogy vagyonos sorsuk által a kenyér kereset gondjai alól föl vannak mentve, és ezen előjoggal elvén fáradalmaktól óvják magokat, vagy azok kik ülő életmódra és fejmunkára vannak kárhozva, és legfellebb az irótoll forgatásában fárasztják egy két izmukat: ezek tehát testi fáradalmak hijával, ha látszólagosan egészségesek is, mindazáltal az életerőnek oly csekély fokát birják, hogy egészségök egy kis szellő fuvalmának, egy pár falat eledelnek gyakran áldozatul esik, melyet aztán nagy óvatosság és kimélés által lehet csak helyre hozni; de mindenkor szerencse, ha ezen csekélyiségekből támadt bajok az élet mécsét is ki nem oltják.

Azok kik az itt mondottaknak igazságát belátják, ha az életet és egészséget becsülni tudják, nem fogják soha elmulasztani, a testi erő kifejlesztését, a mit aztán illedelmesen és alkalmasan torna által lehet megtenni, ámbár ennél mindenkor többet ér maga a járás kelés szabadban és kivált hegyeken, hol a tüdőnek is nagyobb munka jut s a vér hatalmasan tisztul.

A tornázás különösen némethonban jött ujabban nagy divatba, mert érzik a testi erő szükségét, melyet a városi és egyébként kényelmes élet ölen elvesztettének, hanem a civilizacio haladtával reánk is az a sor vár, mert az ilyen életmód mellett minden nép egyaránt törpül, s az ivadékok mindegyre véznábbak lesznek, míg egyszer a nemzetek, vagy ezeknek őrangyalai nem kezdenek az ivadékok erősítése fölött eszmélni, s olyan intézményeket létesíteni, melyek minden emberrel az életre megkivántató erőt megszereztessek.

Nékünk magyaroknak még különös okunk van olyan életmódot keresnünk, mely a testi erőt gyarapítja, mert fajunk némely tulajdonságainál fogva mi sokkal nagyobb hajlandósággal bírunk az eltörpülésre és elkorcsosodásra, mint a szomszéd nemzetek. Ezen kérdést a legközelebbi számaink egyikében fogjuk szőnyegre hozni.

Hanem a tornára visszatérvén, tagadhatlan hogy ez a gyermekkorban hajlamaival legjobban megegyez. A gyermek belső ösztöne kívánja a mozgást az erőfeszítést és izmainak gyakorlatát, mit az ugynevezett pedanteria csintalanságnak szokott nevezni: pedig az ember élete folytán ezer és ezerszer jó azon helyzetbe, hogy izmai gyakorlott ereje által mentheti meg magát vagy embertársát a veszedelemtől, mikint a jó uszó vízbe esvén, midőn partra uszott azt mondá, ha most én — az az a jó uszó — ott nem lettem volna hát belefutok. És valóban mindenki a kit az életben az a balsors ér, hogy vízbe essék, a mi különben nem éppen ritka dolog, neveltetésére áldást csak akkor mondhat, ha uszásra is megtaníták, ellenkező esetben a fenytéssel megtanított görög és latin versek keveset segítenek helyzetén, s menthetlenül oda vész. Így van az minden testi képességgel, melynek gyakorlata a gyermekkorban leghasznosabb, mert a későbbi életben a legszükségesebb, azért a torna is az ifju kornak szükséges tanulmánya.

HÁZI ORVOSLÁS.

Miről ismerni meg a veszedelmes betegséget.

Földi életünk egyik legnagyobb sarcza a hirtelen halál; ámbár azt mondják, a kinek meg kell halnia, jobb ha hirtelen végzi, de a fenn maradtakra nézve az ilyen halál mindenkor kettős veszteséggel jár. Azonban sokkal fontosabb az a körülmény, hogy a hirtelen halált, majd mindenkor el lehet vala kerülni, vagy annak idején néha könnyen megátolni. Hanem néha egy kis rosszul lét, egy kis jelentéktelen pattanás az arczon vagy ujjon vagy egyéb hasonló oly veszedelmes bajjá fejlődik, hogy alig 10 vagy 20 órának lefolytával az életet enyészetnek adja, és mert a baj eleintén jelentéktelen volt vagy másként csalóka tünetekkel járt és mert a veszélyt annak idején fel nem ismerték a se-

gélyt halasztván, ez csak hamar lehetetlen vagy teljesen fölöslegessé válik. Ilyen körülmények közt elvesztett szülőjüket vagy gyámjukat sokan siratják, holott egy jó gondolat, vagy egy kis szorgosság annak idején elhárithatta volna a veszélyt.

Az ilyen veszélyes nyavalyákat fölismerni nem nehéz, de meggyógyítani csak is értelmes, és néha csak ügyes orvos tudja, de a mi a legfőbb, annak idején szükséges segély után nézni, az ilyen betegségeket ezen rovatban előfoglaljuk sorolni és kimutatni mikor és miért veszedelmes vagy éppen halálos a baj, és mely esetben kell okvetlenül orvoshoz folyamodni, hacsak bizonyosan a halálnak nem akarunk martaléku esni. Ilyen betegség:

Az álarczos láz.

Melyet németül halálos láznak neveznek, és méltán, mert némely vidéken már a harmadik lázrohamot ritka ember éli tul. Ez a betegség leginkább ott fordul elő, hol általában a hideglelés uralkodik és ugyan azon időben vagy évszakban: a köznép nem ismeri természetét, csak annyit tapasztal, hogy egyikét vagy másikat a hideg ki lelte, a mi egyébiránt olyan helyen fölötte gyakori dolog, aztán annyit vesz a baján észre, hogy a beteg nagyon rosszul volt. Azonban a hideglelés rohamának szüntével a beteg jobban van, felkel és másnap semmi baja, ha a láz harmadnapos; ha pedig negyednapos, akkor szintén két napig látszólag egészen egészséges, úgy hogy minden dolgát végzi. Azonban jön a második roham s a beteg megint rosszul lesz, rosszabbul mint először, annyira hogy némely esetekben már a második roham halállal végződik, ha pedig a beteg még kibirja a roham végével ismét semmi baja mint az előtti napon s ez által megcsalja az, a ki nem ismeri, és ha még ekkor sem folyamodik orvosi segélyhez akkor a harmadik lázrohammal befejezi életét; mert azt csak ritkaságkép éli tul néha valaki. Ily betegségben tapasztalás szerint csak hathatós belső szer használ egyedül, és pedig szükséges, hogy az első roham után azonnal érje az orvos a beteget, mert másként megmentése nem bizonyos. A köznép aztán ily esetben egyszerűen csak annyit tud hogy a beteg hideglelésbe halt meg, pedig egyszerű váltó láz sohasem halálos baj magában, de igen azon álarczos láz, melyet kevesen ismernek fel.

Ismertető jele ezen veszélyes nyavalyának az, hogy miután a hideg kilelte az embert, mint közönségesen szokott, azonnal rendkívüli tünetek lépnek fel. Vagy görcs, vagy bénulás, vagy gutaütés vagy nehéz nyavalya, vagy fulladozás vagy gyuladásnak például tüdőgyuladásnak minden jelei, vagy kolera. Mind ez és hasonló baj fölléphet álarczos láz képében, sőt láttam hagymázt (typhus) is így föllépni, de másnap, midőn a rohamnak vége az egész tegnapi bajnak alig van nyoma. Hanem ekkor kell a következő rohamnak elejét venni, másként mikint emlitém késő lesz, mert a következő roham ugyan azon tünetekkel

lép fel, hanem még nagyobb mértékben, és vagy ezen rohammal vagy a következővel az életet eloltja.

A minő veszélyes ezen baj, oly bizonyos a meggyógyítása, ha az ember idején érte, azért ez azon bajok közé tartozik a mikor okvetlenül orvost kell hivatni, a kik aztán ismerik bizonyos szerét és a bajt meggyógyítják. Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy minden homopatha szintén köteles ugyan azon szert adni és pedig oly erős adagban mint az allopathikus orvosok, mert tudnia kell, hogy másként a beteg bizonyosan elvész.

A pokolvarról.

Dr. Csurgai József aradi gy. orvóstól.

Van nálunk egy igen veszélyes kór, mely minthogy iszonyu kíno-
kat okoz, elnevezték az emberek pokolvarnak, mivel nagy kíno-
kat a képzelet pokoli szenvedésekhez hasonlítja. És nem ok nélkül,
mert a pokolvar gyakran néhány óra alatt az életet kioltja. Láttam egy
urhölgyet, kinek ujja hegyén éjjel egy kékes hólyagcsa támadt, s már
dél előtt 10 órakor, mielőtt az orvosi segély megérkezett volna, nem
érezte az élet bajait.

A pokolvar nemi különbség nélkül mindenkit megtámad.

Az életkorra nézve : leginkább kiméli a gyermekeket (t. i. az én
tapasztalásom szerént;) legjobban sújtja az öregeket, míg a többi élet-
kor egyaránt adózik neki.

Hogy a pokolvar ragály által is származhat arról következő ta-
pasztalásom van : bizonyos helységben ugyanazon lépfenés marha hu-
sából többen ettek és jóllaktak, s azoknak nagyobb része héttől tíz
napra, más kissebb számu része három-négy hétre, egyikök hat hét
mulva meg kapta a pokolvart, — és mind azok, kik a marhából ettek
megbetegedtek és pokolvart kaptak.

Hogy a szóban forgó marha valósággal lépfenében (Milzbrand)
esett el, bizonyosan tudom, mert előttem bonczolták fel és megvizsgál-
tam : lépe össze volt égve, s egészen szétmállott. Hogy
férfiak és asszonyok három négy hétig pokolvarban szenvedtek; azt
is bizonyjal állithatom, mert a pokolvarnak minden jele feltaláltatott
rajtuk, és én magam közülök többet húsnál gyógyítottam. Ők maguk
is bajukat mind a döghus evéstől származtatták, s egyezőleg ugy be-
szélték el : „hogya a napság óta a mint a dögből ettek, soha magukat
jól nem érezték, mignem végre rajtuk a kinos pokolvar kitört. És ime
a lépfenés marha husának megevése azt bizonyította, hogy az, az embe-
reken pokolvart támaszt, a mint támasztott is.

Másik okozója a pokolvarnak a posvány. Alföldön, hol a váltóláz-

nak fészke van, a pokolvar is gyakoribb mint más vidéken, s itt van a pokolvarnak is valódi hazája.

Mily elővigyázattal kell tehát élni, hogy az ember a pokolvartól mennyire lehet ment lehessen?

Elkell távolítani a tudva levő támasztó okokat. És így döghust nem kell enni, legyen az : marha, sertés, juh, vagy akármilyen házi apró szárnyas jószág. De itt alig lehet eléggé óvakodni, mert döghust a mézsárszékből is vehetünk. Hogy ez ne történjék : az előljárásának kell minden helységben lelkiismeretesen örködni, ezek fölött pedig a felsőbb hivatalnoknak szigorúságot tanusítani.

Mi a pokolvar házi gyógyszere, mi enyhíti leginkább?

Láttam ugyan többfélével alkalmazni a néptől; de a nép, hol én gyógyítottam maga elhagyta szereit s az általam ajánlott hidegborogatásban lelte fel a jobbat. Azért én az égés legkegyetlenebb perczeiben eleintén addig is, míg orvos érkeznek, a hidegvizzel való burogatást ajánlom. Két ruhadarabot kell venni, melyet nyolczerétesen minden öt perczben hidegvizben kifacsarva, vátogatva egyiket fel, másikat le, a pokolvarra kell borítani, s ezt folytatni, a vizet minden fél órában frissel váltván fel, éjjel és nappal. Hol jég van, a ruhadarabokat jégen kell kihűteni. — (A további gyógymód felül máskor.)

Mérgezés növényekkel.

Faluhelyen gyakran megtörténik, hogy a mérges növényeket nem ismerők ha ilyeneket megesznek, vagy csak szájokba vesznek is megmérgezik magokat, különféle gyökerek, virágok vagy gyümölcsökkel. Ilyenkor aztán sietni kell segíteni hogy a veszedelmet az ember elhárítsa. Tavaszkor a gyermekek szeretnek édeses gyökereket keresgélni s azokat megeszik, valamint némely ártalmas növénynek magját, minő a nadragulya és csalmatok, s ezektől rosszul lesznek. Némely virággal vagy falevelével meg úgy ártanak maguknak, hogy játékból a szájokba teszik és összerágják, a mitől aztán megszoktak dagadni, így a zászpa vagy vadsáfrán őszi virágátul, a mérges szömörce levelétől (rhus) s más hasonlóktól.

Ha valami növényvel történik a mérgezés csak azt kell főleg megkülönböztetni, ha valyon a mérgező csipős, vagy bódító mérgező volt-e? a mit onnan lehet megtudni, hogy ha a megmérgezett nagy fájdalomról, rágásról vagy hőségről panaszkodik és külsőleg vagy daganat, vagy fájós fölmart és felhólyagzott hely mutatkozik a száj körül, akkor a mérgező csipős vagyis maró természetű, ilyen a kutyatej, a zászpa, a körisbogár, a hunyor s több hasonló. Ha pedig a megmérgezett inkább csak rosszul létről panaszkodik, bádgyadt és levert, tagjaiban remeg vagy rázkódásokat kap, a szembogara kitágul, és elveszti eszméletét,

akkor bóditó mérget evett meg, a minő a bélendek vagy a csalmatok magja vagy gyökere, a kutyacseretnye vagy hasonlók.

Segíteni akként lehet, hogy ha tudjuk vagy gyanítjuk hogy a mérges növényből több kevesebb a mérgezettnek gyomrába van, ha azt onnan eltávolítjuk, s ha egyéb kéznél nincs, langyos vizet kell addig itatni, míg a mérge kijő, a beteg visszaadja. Ezután csipős mérgeg ellenében igen hig keményítő főzetet kell itatni bőven és hidegen, kívülről ha daganat vagy felmarás volna jelen hideg borogatással győzni. Bóditó mérgek ellen erős kávéfőzetet kell adni bőven, a fejre hideg borogatást, s ha eszméletlen, akkor az egész testet dörzsölni kell.

ALLATORVOSLÁS.

A lófaj nemesítése (Vége).

Az eddig mondottakból következtetésül fel kell hoznunk, hogy először az arabs lófaj a legtökélyesb és csak egyet lehet hiánykép elene felhozni, hogy kicsiny; másodsor, hogy az angol mesterséges faj az az angolhonba átültetett arabs faj és csak mesterséges tartogatás, és vérmegeujítás által tartható meg, de maga fajt meglapítani nem képes, miután maga is némileg korcs. Harmadsor hogy hazánk minden europai ország közt a legalkalmasb a lónemesítésre, és egy tulajdon, honos és nemesített lófaj megalapítására, mely mint a viszonyokbul következtetni lehet, az arabs lónál nagyobb, de az angolnál sokszorta tartósabb, és egészségesebb vérü, igaz magyarfajjá válnék; a szerint, a mint a nemesítést több vagy nagyobb szorgalommal, kitarással és minél nagyobb mértékben eszközölnők.

És mi módon történhetnék hasonló az eredeti fajnak nemesítése?

A dolog nem éppen oly nehéz, mint a minőnek látszik lenni. Az egész kivitelnek tervét következőkben lehet körvonalazni.

Ha például a magyar síkföldön, mert tagadhatlanul ez a legalkalmasb része hazánknak általában a lótenyésztésre, és különösen a lófaj nemesítésére: ha a síkföldön egy lónemesítő társulat keletkeznék egy a cél nagyságához mért tőkével; és ez szakértők által kikerestetné a magyarfaju lovak közt található legszebb méneket és kanczákat: és ezeknek minél eredetiebb, vértiszta, alakos és egyéb jó tulajdonokkal bíró példányait valódi szakértelemmel párosítatná, az ivadékokat megkivántatólag neveltetné és idomitatná, s így továbbá a harmadik vagy negyedik ivadékból eredett példányokat, vagyis ezek közül ismét mindenkor a legtökéletesebb állatokat párosítaná, ha mindez az állatok természetét és bánásmódjukat alaposan ismerő kezeléssel történék, valószínű, hogy néhány ivadékon tul, már egy új alakú, nemesített, eredeti és honos lófaj keletkeznék, melyben a nemesítést tovább folytatva,

ha a társulat már elegendő nemes és kitünő lovakkal rendelkeznek ezeket az országba való terjesztésre, s egyuttal a lónemesítés további megkedveltetésére használhatná fel.

A mi lófajunk illetén nemesítése a dolog természetéből folyik, és egy hasonló vállalat, nem csak hogy megmentené egyuttal eredeti lófajunkat egy részről az eltörpüléstől, másrészről az idegennel, némettel, angollal történő elkorcsosítástól, hanem a már létező lófajunkat valószínűleg az ismert első rendű lófajok színvonalára emelné: és éppen nem lehetetlen, hogy egy ilyféle vállalat idővel nagyon nyereséges is lehetne, de a mi fő, nem csak magára a társulatra, hanem bizonyára az egész magyar haza lótenyésztésére nézvest, mely mostan pang és napról napra alább száll s a külföldnek önkárára nagyban adózik, míg a ménések birtokosai meg nem győződtek, hogy angolosító szándékuk sikerülni nem fog, mikint az máshol sem sikerült, mit a tönkre jutott ménések eléggé bizonyítanak. — Ajánljuk e tárgyat a hazai lótenyésztés őszinte és értelmes kedvelőinek figyelmébe.

Sulyos agygyulladás lovakon.

Ha ez a betegség lovakon már semmi reményt nem nyújt, ha a pulsusa már alig érezhető, lábai hidegek, hideg veriték veri, a ló nagyon felpuffadt és dugult, ilyenkor 10—20 csöpp Croton olaj még megszokta az állatot menteni, melyet 24 órában ismételni kell, míg a ló jobban nem lesz. Néha 20-nál több csöppöt is kell beadni egy kis liszttel lapdacsot készítvén belőle.

Dühösség az ebeken.

Minden ember rémülve kerüli a dühös vagy veszett ebet, mert tudja, hogy ha őtet megmarja, reája hasonló kínos betegség és halál vár. Ezen baj csak a kutyaafaju állatokon támad a minő a házi eb, a farkas, a róka, és a sakal; de ha a dühös állat más bárminemű állatot vagy az embert megmarja, mindnyája megkaphatja az iszonyu nyavalyát. Hogy mitül kapják az ebek ezen bajt, még nem sikerült biztossággal kimutatni, csak annyit tudunk, hogy a meleg déli országokban és az éjszaki hideg tartományokban nem fordul elő. és hogy az elkényeztetett his ölebecskék könnyebben megkapják e bajt, mint a szűken tartott paraszt kutyák.

Minthogy az ilyen ebnek közelébe is veszedelmes menni, azért szükséges, hogy a kutyákon a dühösséget azonnal megismerjük, és hogy tudjuk, mikint szokta magát az ilyen beteg állat viselni.

Tudni való, hogy e nyavalya a kutyát s más állatot csak lassan fogja el, akkor is csak rohamonkint, úgy hogy közben a kutya csendes és szófogadó, hanem szokott magaviselete megváltozott, úgy hogy az egyébkor vidám kutya, ilyenkor szomorú lesz, ellenben a komoly állat

meg egészen virgoncz lesz. Egyidőben nagy nyugtalanság mutatkozik rajta, minduntalan helyét változtatja, sőt a házat is elhagyja s elfut ha a roham rá jő, azért ha valamely kutya ok nélkül elszökik, azt figyelemmel kell kísérni. ha nincs-e baja, különösen, hogy a szokott ételét megeszi-e mert a dühös kutya rendesen elveszti étvágyát, hanem gyakranszokatlan dolgokat rág, ugymint földet, vakolatot, szórt vagyszalmát.

Fő jele a nevezett nyavalyának pedig az, hogy az állat minden ok nélkül kapkod mindenhez és harap minden ugatás nélkül, a mit ér, macskát, kutyát, fát, vasat, embert és saját gazdáját is, a kit rohama alatt szintén nem ismer, ámbátor ha a roham elmúlt ismét szófogadó lesz. Ez a körülmény sok embert megcsal, mert ha saját kutyája megveszett és őtet megharapja, később a kutya szintén megbánni látszik tétét és ismét szófogadó lesz, s a gazda semmibe sem veszi a dolgot; ha aztán kutyája elmegy és odavesz, a dolognak szomorú vége lehet, mert ha az eb veszett volt, s gazdáját megmarta, ha a marás ragályos és azonnal vagy minél előbb a sebben a ragály el nem lesz roncsolva, akkor a dühösség az emberen kitör, mit aztán meggyógyítani nem lehet.

Még egyik biztos jel a veszett kutyán az, hogy hangja megváltozott, ugatása ordításba megy át, és hangja mindegyre durvább lesz, utoljára rőfög mint a disznó. A kutya az utolsó pillanatig engedelmeskedik kivéven a rohamok alatt, a mikor is senkit sem ismer, és mindennek neki megy. Ezek mellett az állat szembetűnően megsoványodik.

Valódi jelei a dühösségnek csak ezek, melyeket itt elősoroltunk, és mindazok a jelek, melyeket közönségesen a veszett kutyáról mondanak vagy elő sem fordulnak a veszett állaton, vagy az olyan állat azért még nem veszett. Így például azt mondják hogy a veszett kutya szája habzik, ezt azonban csak nagy ritkán látni az ily beteg állaton, az az csak akkor ha torokgyulladás is van mellette. Ugyan így áll a dolog a viziszonyával is, azt mondják hogy a veszett állat a vizet sem nem ihatja, sem nem türi, pedig ez sem mindenkor igaz, mert látni lehet néha hogy a veszett kutya vizet iszik is, vagy vízbe megy és széles folyót is átuszik. Hibás továbbá azon vélemény, hogy a veszett állat behuzza farkát, ezt éppen sem teszi, hanem szokott módon viseli, valamint sokan azt tartják, hogy a veszett eb mindig egyenesen szalad. Ezen jelek mind hamisak és nem jelentik a dühösséget, hanem bizonyos jele az, ha az eb megváltozott, nem eszik, elszökik, és harapdál mellette, néha nem engedelmeskedik, hangja reked, soványkodik és napról napra rosszabbul lesz, míg teste részenként elbénul, és az állat 4—6 nap múlva megdöglik. Azonban nyavalyája veszedelmessége miatt, minden ilyen ebet, miután ugysem gyógyulhat meg, minél előbb ki kell irtani, s a dögöt mély gödörbe elásni.

Hogy az embernek mit kell azonnal tennie, ha veszett eb őt vagy más hasznos állatát megmarta, azt a következő számunkban fogjuk fejtegetni.

T Á R C Z A. HASZNOSSÁGOK.

Timsó a vörösborban. Borkezelők szeretnek a vörösborba timsót adni, mert a színét emeli, úgy hogy ha vízzel megszaportották, ne lássék meg rajta. Ha az ilyen bornak fanyarabb íze gyanút ébresztene, megkell valamelyest tiszta mázos edényben melegíteni a forrásig, a mint aztán hűlni kezd a timsó lecsapódik és sötét vörös üledék támad, mi a timsó jelenletét bizonyítja.

Az italtvizet hűvösen tartani. Ércz edényben p. czim vagy czink-korsóban, de jól czinezett pléh edényben is hamar meghűl a víz, ha a vízzel telt edényt vizes ruhával letakarjuk, kívül a víz párolog, és annyi hideget csinál, hogy az egész víz meghűl tőle és hidegen is marad, míg a ruha nedves, főleg ha mellette hűvös helyre, vagy léghuzamba tesszük, például pinczébe vagy nyitott ablak közé. Ércz edény hijával minden cserép korsó is jó. Künn a mezőn úgy lehet segíteni, hogy a nedves ruhával betakart vizet egy kis ujonnan ájt gödörbe helyezzük, s ha fa nem volna egy kis árnyéket csinálunk fölötte, így a víz hűvös marad.

* A jászsági súly (scorbut) terjedelméről O. R. A. kerületi főorvos következő kimutatást közöl:

A község neve	a lakosság száma	a súly-betegek száma	E z e k k ö z ü l		
			fölgyö-gyult	elhalt	beteg maradt
Jászberény	18212	25	24	—	1
Árokszállás	9816	90	80	—	10
Apáthi	9350	212	186	1	25
Jaszladány	6406	149	96	3	50
Alsó Sz. György	4402	158	91	5	62
Kis Ér	5141	59	19	—	40
Mihálytelek	2343	150	144	2	4
Jákóhalma	2873	108	102	1	7
Dósa	2865	41	32	1	8
Összesen	61408	992	774	13	205

Két község: Fényszaru és Felső Sz. György, hol a termés jobb volt, mert több esőzés volt tavaly, a súlytól ment maradt. — Orvosi szerekkel ingyen láttattak el szegényebb betegeink, sőt hussal, levessel, kenyérrel, sörrel is, csak ezen segítség mellett lehetett oly kedvező eredményt előhozni. — Oka ezen betegségnek egyedül a nagy inség volt.

Üzenetek. K. J. urnak Alsó-Dióstra. Mi csak egy évnegyedre kaptuk az előfizetést a többi eltévedt, ha tudatni tetszik, szolgálhatunk még. — D. L. urnak Tótkomlóra. A jövő félévre 50 kr megmaradt, ezt a második félévi előfizetésbe tessék betudni. — Cs. J. urnak Aradon. Köszonet a kuldottekért, hasznát vettük, legközelebb bővebben felelünk.

A mai számunkhoz előfizetési levélboríték van csatolva.

Uj előfizetőknek teljes számu példányokkal még szolgálhatunk.